

Determining the mental patterns of party activists in Ilam province in the field of socio-cultural barriers, eliminating party activities in Ilam

Farshid Salamat¹

Sasan Vadia²

Zahra Hazrati Soumea³

Received Date: 16 Aug 2020

Reception Date: 14 Dec 2020

The purpose of this study was to determine the mental patterns of elite party activities in Ilam province regarding obstacles to the success of party activities and its uptake in the country. The present research is a descriptive survey based on the purpose of exploratory nature and in terms of collecting descriptive data, which determined by using Q method different mental and party activists' patterns of party activity barriers at country level. The Qualified Discourse Space consisted of a Qualified Purpose Collection to collect Q's expressions, a written resource study, and 12 in-depth interviews with top-level provincial party activists at The Level of the Province, which were chosen in the targeted manner, it was finally obtained studying the 68 Sentences mentioned 49 Q's card Obtained. Specified cards were given to 20 professors and graduates of political science and sociology and political sociology at Ilam province universities to prioritize them. Qiu's findings showed that there were five dominant mental models including: weak party system, intense traditionalism, low social awareness, strong party interests, and weak political development among Qiu's sample members. 70.9% of the variance in the barriers to the success of party activities nationwide are explained by these mental patterns. Based on the patterns identified, it can be interpreted that the presence of cultural and traditional barriers within society and low political literacy among party elites and political parties have prevented the formation and strengthening of party activities at the national level.

Keywords: Party, Party activities, Q method, Tribalism.

---

1. Ph.D Student of Political Sociology, Sociology group, Islamic Azad University, Tehran Center Unit, Tehran, Iran.

2. Assistant Professor of the Sociology group, Faculty of Social Sciences, Islamic Azad University, Tehran Center Unit, Tehran, Iran (Responsible Author). S.vadica5@gmail.com

3. Associate Professor of the Sociology group, Faculty of Social Sciences, Islamic Azad University, Tehran Center Unit, Tehran, Iran.

تعیین الگوهای ذهنی فعالان حزبی استان ایلام در زمینه موانع اجتماعی - فرهنگی، شکل‌گیری فعالیت‌های حزبی در استان ایلام

فرشید سلامت^۱ دریافت: ۱۳۹۹/۵/۲۶

ساسان ودیعه^۲ پذیرش: ۱۳۹۹/۹/۲۴

زهرا حضرتی صومعه^۳

چکیده

پژوهش حاضر باهدف تعیین الگوهای ذهنی نخبگان فعالیت‌های حزبی استان ایلام در خصوص موانع موفقیت فعالیت‌های حزبی و شکل‌گیری آن در استان ایلام انجام شد. روش پژوهش حاضر بر اساس هدف کاربردی، به لحاظ ماهیت اکتشافی و از حیث گردآوری داده‌ها توصیفی پیمایشی است که با استفاده از روش کیو الگوهای ذهنی مختلف فعالان حزبی و سیاسی نسبت به موانع موفقیت فعالیت‌های حزبی در سطح کشور تعیین گردید. فضای گفتمان کیو به منظور جمع‌آوری عبارات کیو، با مطالعه منابع نوشتاری و نیز ۱۲ مصاحبه عمیق از فعالان حزبی برتر در سطح استان که به شیوه هدفمند انتخاب شده بودند تشکیل گردید و در نهایت پس از بررسی ۶۸ عبارت مطرح‌شده، ۴۹ کارت کیو به دست آمد. کارت‌های مشخص‌شده، در اختیار ۲۰ نفر از اساتید و فارغ‌التحصیلان رشته‌های علوم سیاسی و جامعه‌شناسی و جامعه‌شناسی سیاسی در سطح دانشگاه‌های استان ایلام به منظور اولویت‌بندی آن اقرار گرفت. یافته‌های کیو نشان داد که پنج الگوی ذهنی غالب شامل: نظام تحزب ضعیف، سنت‌گرایی شدید، آگاهی اجتماعی پایین، منافع حزبی قوی و توسعه سیاسی ضعیف در بین

۱. دانشجوی دکتری تخصصی جامعه‌شناسی سیاسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

۲. استادیار گروه جامعه‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول). S.vadica@gmail.com

۳. دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

اعضای نمونه کیو وجود داشت. ۷۰/۹ درصد از واریانس موانع موفقیت فعالیت‌های حزبی در سطح کشور توسط این الگوهای ذهنی تبیین شده‌اند. بر اساس الگوهای مشخص شده می‌توان این‌گونه تفسیر نمود که وجود موانع فرهنگی و سنتی در بطن جامعه و سواد سیاسی پایین در بین نخبگان و ارکان حزبی مانع از شکل‌گیری و تقویت فعالیت‌های حزبی در سطح استان ایلام شده است.

کلمات کلیدی: تحزب، فعالیت‌های حزبی، روش کیو، قبیله‌گرایی

۱- مقدمه و بیان مسئله

اصطلاح حزب سیاسی نخستین بار توسط ادموند برک^۱ در سال ۱۷۷۵ میلادی در انگلستان مطرح گردید و پیش از آن حزب سیاسی تحت عنوان لیگ نامیده می‌شد (بخارایی زاده، ۱۳۹۷: ۲۷۹؛ به نقل از پیشه‌ور، ۱۳۷۶). نخستین تعاریف حزب سیاسی مبتنی بر ساختار تشکیلاتی و سازمان احزاب می‌باشد. میخلز به تشریح ویژگی‌های حزب پرداخته است و سازمان حزبی را که از دیدگاه وی فرجامی جز «الیگارشسی فن سالاران» ندارد (Michels, 1971). موریس دوورژه در کتاب خود تحت عنوان «احزاب سیاسی» بدون اینکه تعریف روشنی از حزب ارائه دهد سازمان احزاب را به‌طور مشروح مورد بررسی قرار داده است و آن را مهم‌ترین مشخصه احزاب سیاسی معرفی می‌کند او همچنین احزاب را سازمانی می‌داند که درصدد کسب قدرت می‌باشد و اعضایش می‌کوشند رهبران‌شان را به مقام‌های دولتی برسانند. بدین‌سان احزاب سیاسی از گروه‌های منفعت و گروه‌های فشار متمایز می‌گردند. (Duverger, 1951).

شاید بتوان گفت مهم‌ترین تعریفی که از حزب سیاسی از منظری ساختارگرایانه ارائه شده است، تعریف لاپالمبارا و واینر است که چهار ویژگی اساسی را برای آن برشمرده‌اند:

۱- دارای سازمانی مستمر و بادوام باشد و بتواند در فقدان بنیان‌گذارانش نیز به حیات تشکیلاتی خود ادامه دهد.

۲- دارای شعبه‌های محلی باشد و سازمان حزب در سطح کشور گسترده باشد.

۳- رهبرانش درصد به دست گرفتن قدرت باشند و بخواهند علاوه بر تأثیرگذاری بر نحوه اجرای قدرت خود نیز در آن مشارکت مستقیم داشته باشند.

۴- درصد گسترش پایگاه مردمی خود باشد و بکوشد بر تعداد رأی‌دهندگان و هوادارانش بیفزاید (La La Palombara & Weiner, 2015).

آلن وار^۲ (۱۹۹۶) حزب را دارای دو ویژگی اساسی برمی‌شمرد که عبارت‌اند از: ۱- تأثیرگذاری بر دولت که غالباً از طریق احراز مقام‌های دولتی صورت می‌پذیرد و تلاش برای تحقیق و بیان سازمان‌یافته بیش از یک منفعت (برخلاف گروه‌های منفعت که برای دفاع از منفعت ویژه‌ای تشکیل می‌شوند) (ایوبی، ۱۳۸۱).

فرانک جی سوروف مهم‌ترین وظیفه احزاب سیاسی را در تبلیغات انتخاباتی دانسته و ساختار و شکل سازمانی احزاب را متأثر از محیطی می‌داند که احزاب در آن به فعالیت مشغول‌اند (به نقل از ایوبی، ۱۳۸۱). از دیدگاه اپشتاین^۳ نیز مهم‌ترین نقش و وظیفه احزاب سیاسی در سازمان‌دهی انتخابات و جهت‌دهی به آراء رأی‌دهندگان خلاصه می‌شود (Epstein, 1986). لائوسون ایجاد «ارتباط» را از مهم‌ترین وظایف احزاب قلمداد نمود (Lawson, 1980)، و پژوهشگرانی نظیر مرتن^۴ به تبیین فعالیت‌های آشکار و پنهان احزاب سیاسی پرداختند.

آستین روکان^۵ (۲۰۰۹)، با بهره‌گیری از دیدگاهی جامعه‌شناسانه ریشه احزاب را در شکاف‌ها و تضادهای اجتماعی جسته و بر خاستگاه اجتماعی احزاب تأکید فراوان داشته و آن را متغیری مستقل برای توضیح احزاب سیاسی عنوان کرد. دانیل لوئی سیلر می‌نویسد: «از حزب سیاسی دو نوع تلقی وجود دارد. از دیدگاه نخست احزاب در سه مرحله پیاپی پا به عرصه ظهور می‌گذارند؛ این سه مرحله به ترتیب عبارت‌اند از: ۱- طرح و پایه، ۲- مطالبه قدرت، ۳ بسیج نیروها». سیلر این مراحل سه‌گانه را به رسمیت می‌شناسد اما تقدّم و تأخر آن‌ها را نمی‌پذیرد. از نظر او نخست موضع‌گیری در جامعه ایجاد می‌شود و طرح و برنامه، مطالبه قدرت و بسیج به ترتیب در مراحل بعدی قرار می‌گیرند. همان‌طور که مشاهده می‌شود در این دیدگاه تعارضات و شکاف‌ها در مرحله نخست قرار می‌گیرند و از اهمیت ویژه‌ای برای تبیین پدیده تحزب برخوردارند (D. L. Seiler, 1986). سیلر در نهایت حزب سیاسی را به شکل زیر تعریف می‌کند: «حزب سیاسی عبارت است از سازمانی که می‌کوشد افراد را برای شرکت در اقدامی جمعی در مقابل دیگران بسیج نماید تا از این طریق به‌تنهایی یا با ائتلاف دیگران به مقام‌های دولتی دست یابد. در این برداشت سه عنصر بنیادین مفهوم حزب را تشکیل می‌دهند. حزب تشکلی است که خواهان دستیابی به قدرت برای تحقق برنامه‌ای خاص می‌باشد برنامه‌ای که نشئت‌گرفته از تلقی‌ای است که حزب از منفعت عامه دارد. ماکس وبر نخستین کسی است که از حزب به‌عنوان شرکت یاد می‌کند و در تعریف حزب می‌نویسد «حذف عبارت است از شرکتی مرکب از اجتماع داوطلبانه افرادی که می‌کوشند رهبران خود را به قدرت برسانند از این طریق خود نیز به منافع مادی و معنوی خاصی دست یابند» (Weber, 1971).

۱-۱ چهارچوب نظری حزب سیاسی

از تعاریف مذکور این‌گونه می‌توان برداشت نمود که حزب سیاسی تشکلی است که دارای ویژگی‌های زیر باشد:

از نظر ساختاری دارای سازمانی مستمر و بادوام باشد که بتواند عمری طولانی‌تر از بنیان‌گذارانش داشته و فزون بر مرکز سیاسی کشور، شعباتی نیز در سطح کل کشور داشته باشد (همان‌گونه که توسط لاپالمبارا و واینر بیان شده است).

از نظر کارکردی درصدد بسیج افراد برای دستیابی به مقام‌های دولتی باشد (همان‌گونه که در اغلب تعاریف پیشین مورد توجه قرار گرفته است).

از نظر اهداف دارای برنامه‌ها و طرح‌هایی باشد که به نام آن‌ها خواهان بسیج رأی‌دهندگان بوده و قدرت‌طلبی خود را توجیه نماید. معمولاً احزاب برنامه‌های خود را بانام منفعت عامه توجیه می‌نمایند و این برنامه‌ها را تنها راه تأمین منافع عمومی اعلام می‌دارند. از این نظر احزاب برخلاف گروه‌های منفعت یا گروه‌های فشار منافع عمومی و ملی را مدنظر قرار می‌دهند و مخاطبین احزاب همه مردم‌اند نه قشری خاص. حاصل آنکه احزاب می‌کوشند برنامه‌هایی را برای کل جامعه به اجرا درآورند.

حزب به این معنا اگرچه بی‌ارتباط با مفهوم لغوی و گسترده خود نیست، اما تفاوت‌هایی بنیادین با آن‌ها دارد و پدیده جدیدی است که ریشه در تاریخ سیاسی جوامع غربی دارد و برخی آن را از آخرین گام‌های مدرنیسم سیاسی در غرب می‌دانند (ایوبی، ۱۳۸۱).

حرکت‌های حزبی و سیاسی در ایران قبل از انقلاب

ظهور حرکت‌های سیاسی در ایران را شاید بتوان منتج شده از دو جریان دانست، نخست آشنایی سران و رجال کشور با فرهنگ اروپایی که از اواسط دوره ناصرالدین‌شاه و به واسطه سفرهای او به اروپا اتفاق افتاد و دوم مبارزه اقشار ملت با سلطه استعمارگران اروپایی از سوی دیگر، که در نهایت به انقلاب مشروطه انجامید (مدیرشانه چی، ۱۳۷۵: ص ۳۵). پس از پیروزی مشروطه و در بحران‌های سیاسی اواخر عصر قاجار، افکار و تمایلات این جنبش در برخی جنبش‌ها و تشکّل‌ها، از جمله در شاخه‌ای به نام انقلاب جنگل نمود یافت و

پس از استقرار حکومت رضاخان، هسته‌های انقلابی و نیمه مخفی که دربرگیرنده گروهی از روشنفکران و تحصیل کرده‌های اروپایی بود، پدید آمد (تبریزنیا، ۱۳۷۷: ص ۱۰۳).

۱-۲ احزاب پس از انقلاب اسلامی ایران

در حال حاضر ساختار اجتماعی و سیاسی در ایران می‌تواند به‌طور بالقوه بر اساس شکاف‌های عمده خود (یعنی شکاف میان نیروهای سنتی و مدرن از یک‌سو و نیروهای دولت‌گرا و جامعه‌گرا از سوی دیگر) چهار بلوک حزبی تولید کند که هر یک بیانگر منافع و علایق مجموعه‌ای از اقشار اجتماعی باشد.

این چهار گروه عبارت‌اند از: ۱) بلوک گروه‌ها و احزاب سیاسی محافظه‌کار و سنت‌گرا؛ ۲) بلوک گروه‌ها و احزاب اسلامی اصلاح‌طلب؛ ۳) بلوک گروه‌ها و احزاب لیبرال ناسیونالیست؛ و ۴) بلوک گروه‌ها و احزاب سوسیال‌دموکرات. باین‌وجود می‌توان به دو گروه و جریان حزبی عمده پس از انقلاب اسلامی در کشور اشاره کرد گروه اول: تشکل‌های محافظه‌کار سنت‌گرا که شامل ۱- جامعه روحانیت مبارز؛ ۲- جمعیت موفتلفه اسلامی؛ ۳- جامعه اسلامی مهندسی؛ ۴- جامعه اسلامی دانشگاهیان؛ ۵- جامعه اسلامی وعاظ؛ ۶- جامعه اسلامی اصناف و؛ ۷- جامعه اسلامی کارگران می‌باشند. گروه دوم: احزاب و تشکل‌های اصلاح‌طلب که شامل: ۱) مجمع روحانیون مبارز، ۲) سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی ۳) مجمع نیروهای خط امام ۴) انجمن اسلامی دانشجویان (دفتر تحکیم وحدت)، می‌باشند.

با وجود اینکه عمر تحزب و فعالیت‌های حزبی در ایران به بیش از ۱۰۰ سال می‌رسد اما بررسی‌ها نشان می‌دهد، احزاب چه قبل و چه بعد از انقلاب ناکارآمد بوده و نتوانسته‌اند، قابلیت‌ها و توانایی‌های خود را در عرصه سیاسی و اجتماعی نشان دهند (اخوان کاظمی، ۱۳۸۸). نظام سیاسی و ثبات هر حکومتی بر دودسته از عوامل استوار است: یکی اینکه کار ویژه‌های خود را به‌خوبی انجام دهد و با سایر زیر سیستم‌های فرعی جامعه تبادل و رابطه متقابل داشته باشد و دوم اینکه میان حوزه‌های اصلی نظام اجتماعی ناهماهنگی و عدم تعادل شدید پدید نیاید (همان منبع). بررسی‌ها نشان می‌دهد که در برخی از نقاط کشور و خصوصاً استان ایلام علی‌رغم تلاش‌هایی که شده است هنوز تحزب نتوانسته است جایگاه خود در شکل‌دهی به فعالیت‌های سیاسی که بارزترین نماد آن انتخابات مختلف در سطح استان است

را پیدا کند و مواردی همچون قبیله گرایی، تعصبات ایلی و عشیره‌ای حتی در نقاط شهری این استان پررنگ باقی مانده‌اند (ولدبیگی، ۱۳۸۹). لذا مسئله پژوهش حاضر این است که علل و عوامل ناکارآمدی فعالیت‌های حزبی در ایلام چه می‌باشد.

پیشینه پژوهش

هاشمی (۱۳۹۰) در پژوهشی باهدف علل شکل‌گیری احزاب سیاسی در دوره حیات سیاسی مصدق و خاتمی، ضعف و ناکامی احزاب در ایران را مربوط به و ساختار و کارکرد احزاب و نیز ساختار سیاسی، حقوقی، فرهنگی و اقتصادی کشور می‌داند. ذوقی‌فرد (۱۳۹۲)، در فرهنگ پدرسالاری موجود در جامعه را مانع شکل‌گیری احزاب در تاریخ معاصر ایران می‌داند. کریمی (۱۳۹۰)، در بررسی علل نهادینه نشدن احزاب سیاسی در ایران؛ شرایط تاریخی و زمینه‌های اولیه بروز و ظهور احزاب سیاسی ایران، مشکلات قانونی، ضعف دموکراتیک شدن و پیوند احزاب با منافع سازمان‌یافته، ارتباط ضعیف احزاب شهروندان و ساختار سازمانی حزبی را در بروز این شرایط مؤثر می‌داند.

تمی (۱۳۹۲)، شکل‌گیری احزاب سیاسی در ایران را بیش از آنکه برگرفته از شکاف‌ها و تنوعات اجتماعی در جامعه باشد، بیشتر برآمده از شخصیت‌ها، نگاه دولتی، وابستگی به بیگانگان و جهت‌گیری جناح‌ها در مقابل هم می‌داند. حسینی (۱۳۹۰)، دولتی بودن احزاب و ایجاد آن‌ها توسط چهره‌ها و شخصیت‌های دولتی و نیز عدم امکان دسترسی آزاد احزاب به منابع مالی مستقل را مانع فعالیت‌های حزبی می‌داند و احزاب کنونی ایران را فاقد خاستگاه طبقاتی می‌داند.

باقری عدالت، (۱۳۹۶)، نبود قوانین مناسب در زمینه فعالیت‌های حزبی و نیز سلیقه‌ای عمل کردن در این زمینه را مهم‌ترین دلیل عدم ثبات احزاب در فعالیت‌های سیاسی خود می‌داند. لطیفی (۱۳۹۰)، مهم‌ترین موانع ناکارآمدی احزاب سیاسی در ایران را تعارضات این جنبش‌ها با برخی بنیان‌های دینی، مشکلات مالی و مشکلات تئوریک و قانونی می‌داند. رضایی، (۱۳۸۱)، در بررسی موانع تکوین و گسترش فعالیت احزاب در جمهوری اسلامی ایران؛ تمرکز منابع قدرت، حاکمیت دوگانه، شکاف‌های متعدد، رانتی بودن دولت و وجود خط قرمز و از طرفی، فرهنگ سیاسی غیر دموکراتیک (فرهنگ انقیاد و تابعیت، تکلیف شهروندان،

تشکل ستیزی) از سوی دیگر، تناقضات و محدودیت‌های موجود در ساختار حقوقی را مانع شکل‌گیری و گسترش فعالیت احزاب سیاسی می‌داند و عقیده دارد سیاسی‌کاری و تعبیر فعالیت‌های حزبی به جرائم سیاسی و نفوذی انگاشتن فعالان حزبی و از همه مهم‌تر نظارت استصوابی که از جانب کمیسیون ماده ۱۰ احزاب اعمال می‌شود نقش مهمی در این عدم گسترش دارد. رستمی (۱۳۷۹)، عقیده دارد که رشد از بالا به پایین و درون حاکمیتی بودن احزاب در ایران و گرایش به جذب نخبگان از علل عدم موفقیت احزاب سیاسی بوده است. ولدبیگی، (۱۳۸۹)، در بررسی جامعه‌شناسی انتخابات در استان ایلام به این نکته اشاره می‌کند فعالیت‌های سیاسی در استان ایلام صرفاً به انتخابات محدود شده و کاندیداها نیز بجای پرداختن به نقش و وظیفه خود، پس از پیروزی به سرعت مشغول عزل و نصب مدیران می‌شوند.

با بررسی پیشینه‌های پژوهش به نظر می‌رسد در بین محققان اجماع و دیدگاه واحدی در مورد علل ناکارآمدی احزاب سیاسی در ایران وجود ندارد، هرچند برخی از آن‌ها دلایل مهمی را نیز برای این ناکارآمدی عنوان کرده‌اند لذا مسئله اصلی این پژوهش شناسایی الگوهای ذهنی فعالان حزبی از علل ناکارآمدی فعالیت‌های حزبی در ایران است که به روش تحلیل تماتیک (کیو) به انجام رسیده است.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف و از نظر روش جمع‌آوری داده‌ها در قالب پژوهش‌های ترکیبی قرار می‌گیرد. چارچوب فلسفی این پژوهش از نوع پارادایم تفسیری-اثبات‌گرایی است و از لحاظ جهت‌گیری در زمره پژوهش‌های کاربردی قرار می‌گیرد. همچنین در بخش میدانی در دو قسمت ابتدا از خبرگان و فعالان حزبی در سطح استان ایلام برای تشکیل تالار گفتمان استفاده گردید و مؤلفه‌های مربوط به موانع فعالیت‌های حزبی در ایران شناسایی گردید و در بخش دوم از قسمت میدانی پژوهش کارت‌های کیو در اختیار شرکت‌کنندگان قرار گرفت. در این شیوه از پژوهش احساسات، ذهنیات، اعتقادات و دیدگاه‌های افراد در مورد یک موضوع موردبررسی قرار می‌گیرد (وان اکسل و دی گراف، ۲۰۰۵). تعداد مشارکت‌کنندگان در روش‌شناسی کیو را عمدتاً کمتر از عبارات کیو در نظر می‌گیرند (صادقی کیا، ۱۳۹۴).

دانایی فرد و همکاران (۱۳۹۲)، بیان داشته‌اند که تعداد مشارکت‌کنندگان به تعداد کمتر و یا نصف تعداد عبارات کیو ریشه علمی درستی ندارد و نمی‌توان آن را امری بدیهی دانست، چراکه در برخی از پژوهش‌های موفق از این قانون پیروی نشده است. در پژوهش حاضر برای چیدمان کارت‌های کیو، بیست نفر از فعالان حزبی برجسته و اساتید دانشگاه‌های دولتی و غیردولتی در استان ایلام به صورت هدفمند انتخاب گردیدند.

۳-۱- روایی و پایایی

دنیس (۱۹۸۸)، عقیده دارد که در مطالعه به روش کیو، جامعیت عبارات نمونه کیو مطرح است به این معنا که عبارات جمع‌آوری شده باید از جامعیت کافی برخوردار باشند تا بتوانند ذهنیت‌های مختلف را نمایان کنند (خوشگویان فرد، ۱۳۸۶). روایی آزمون نیز به قابلیت استنباط از رفتار نمونه‌گیری اشاره می‌کند (سیزک، ۲۰۱۲). به عبارت دیگر در روایی به این پرسش پاسخ داده می‌شود که آیا مقیاس ساخته‌شده واقعاً همان چیزی را می‌سنجد که برای اندازه‌گیری آن ساخته‌شده است؟ پژوهشگر باید از خود بپرسد که آیا عبارت گردآوری‌شده از چنان جامعیت و وسعتی برخوردار هستند که بتوانند ذهنیت‌های مختلف را نمایان کنند (خوشگویان فرد، ۱۳۸۶: ۶۰). بنابراین آنچه گفته شد (اختر دانش و همکاران ۲۰۰۸)، برای روش‌شناسی کیو سه نوع روایی را به شرح ذیل مطرح کرده‌اند.

روایی محتوایی عبارات از طریق بازنگری در ادبیات پژوهشی و ارزیابی به‌کارگیری این عبارات توسط محققانی که موضوعات مرتبط را بررسی کرده‌اند که آیا در پژوهش‌های کیفی قابل اندازه‌گیری هستند. در روش‌شناسی کیو روایی محتوایی را بر اساس رتبه‌ای که مشارکت‌کنندگان به عبارات می‌دهند بررسی کرد. از این رو انتظار می‌رود عبارتهایی که در درجات یکسانی از طیف قرار دارند و یا در درجه‌های کنار هم قرار می‌گیرند، متناسب با یکدیگر باشند.

روایی صوری: در روش‌شناسی کیو، روایی صوری با بررسی میزان رضایت مشارکت‌کنندگان نسبت به ظرفیت و قابلیت عبارات برای نشان دادن ذهنیت آن‌ها امکان‌پذیر است؛ در این حالت از برخی از اعضای تالار گفت‌وگو نیز مشارکت‌کنندگان خواسته می‌شود تا بررسی کنند که آیا عبارات موجود به ابعاد موضوع مورد بررسی

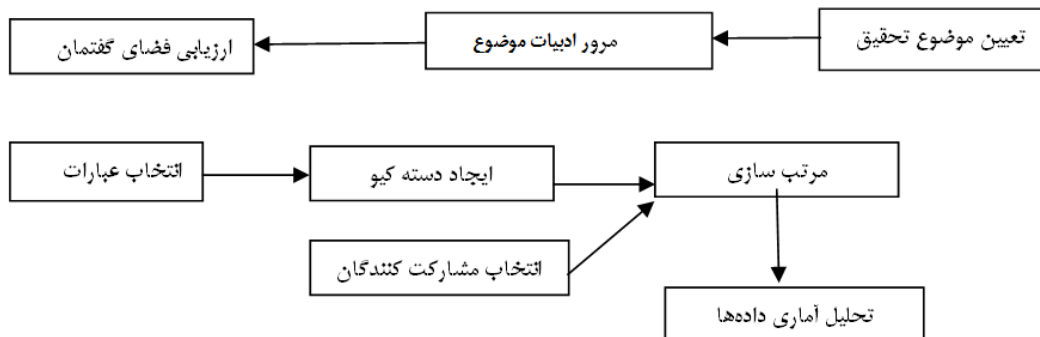
پرداخته‌اند و این امکان وجود دارد تا آن‌ها بتوانند از طریق مرتب‌سازی این عبارات ذهنیت خود را بیان کنند. به این منظور برای بالا بردن روایی صوری به کارگیری کلمات و نگارش دقیق مناسب عبارات استخراج شده از فضای گفتمان تأثیرگذار است (اختر دانش و همکاران، ۲۰۰۸).

در این پژوهش روایی عبارت کیو با مرور ادبیات نظری و مصاحبه با مشارکت‌کنندگان به تأیید رسید و از اساتید گروه علوم سیاسی و نیز فعالان حزبی نیز این عبارات را تأیید نمودند. در روش شناسی کیو کارت‌های کیو بر اساس رتبه‌ای که افراد برای آن‌ها در ذهنیت خود قائل‌اند چیده می‌شوند لذا برای به دست آوردن پایایی در این پژوهش از آلفای کرون باخ استفاده شد که مقدار آن $0/709$ به دست آمد که مناسب است.

۲-۳ معرفی روش کیو

روش شناسی کیو تکنیکی است که ذهنیت افراد مورد مطالعه را می‌سنجد (نیک‌رفتار، ۱۳۹۱). در واقع روش کیو بخصوص به منظور مطالعه پیچیدگی و طبقه‌بندی مجزا و مناسب از درک مشترک مشارکت‌کنندگان در جامعه مورد تحقیق یا جوامع متخصص تعریف شده است (لاجوردی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱).

روش شناسی کیو فنی است که ادراکات و عقاید افراد را شناسایی و طبقه‌بندی می‌کند و سپس به دسته‌بندی گروه‌های افراد بر اساس ادراکشان می‌پردازد (خوشگویان فر، ۱۳۸۶). معمولاً روش کیو را پیوند بین روش‌های کیفی و کمی می‌دانند. زیرا از یک سو انتخاب شرکت‌کنندگان از طریق روش‌های نمونه‌گیری احتمالی صورت نمی‌گیرد بلکه نمونه‌ها به صورت هدفمند و با اندازه‌ای کوچک انتخاب می‌شوند که آن را به روش کیفی نزدیک می‌سازد و از سویی دیگر، یافته‌ها از طریق تحلیل عاملی و به صورت کاملاً کمی به دست می‌آیند (میرک زاده و همکاران، ۱۳۹۵). تفاوت اصلی روش کیو با سایر روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، این است که در روش شناسی کیو، به جای متغیرها، افراد تحلیل می‌شوند (Brown, 1996).

شکل ۱. مراحل انجام تحلیل کیو

۳-۳ انتخاب موضوع

در ابتدا لازم است پژوهشگر با توجه به ملاحظات روش کیو موضوعی را برای پژوهش انتخاب کند. موضوعی که برای مطالعه کیو انتخاب می‌شود، موضوعی است که انتظار می‌رود در جامعه مورد مطالعه، عقاید مختلفی نسبت به آن وجود داشته باشد (ملکی و حسینی، ۱۳۹۳: به نقل از یاسینی و همکاران، ۱۳۹۵). از آنجاکه موضوع عدم موفقیت فعالیت‌های حزبی در کشور همواره از سوی محققان، پژوهشگران، صاحب‌نظران حوزه جامعه‌شناسی و علوم سیاسی مورد مناقشه بوده است و هرکدام از دیدگاه خود به تفسیر علل این ناکامی‌ها پرداخته‌اند و از سویی اهمیت فعالیت‌های حزبی و تحزب در حرکت به سوی جامعه دموکراتیک مورد تأیید و تأکید اکثر قریب به اتفاق سیاست‌مداران و فعالان اجتماعی است، روش‌شناسی کیو برای این پژوهش مناسب به نظر آمد.

برای تعیین فضای گفتمان، به فعالان حزبی در استان ایلام مراجعه گردید و شیوه انتخاب این افراد به روش گلوله برفی بود و کار جمع‌آوری نظرات آنان تا اشباع نظری پیش رفت که این خود در فرد ۱۲م روی داد.

پس از تلخیص عبارات به دست آمده از مصاحبه‌های افراد و تلفیق آن با عبارت استخراج شده از مطالعه پیش‌نگاشته‌ها، ۶۸ مورد مشخص گردید که در نهایت ۴۹ گزاره از بین آن‌ها تأیید گردید. که این ۴۹ عبارت بر روی کارت‌های کیو درج و برای رتبه‌بندی و

چیدمان در اختیار ۲۰ نفر از اساتید و فارغ‌التحصیلان با مدرک ارشد و بالاتر در رشته‌های علوم سیاسی، جامعه‌شناسی سیاسی و جامعه‌شناسی استان ایلام قرار گرفت.

جدول ۱. نمونه‌های کیو در پژوهش حاضر

عبارات استخراج شده	مصاحبه و پیشینه
وجود قبیله‌گرایی در فرهنگ سیاسی ایران	مصاحبه (۱)، (۴)، اخوان کاظمی (۱۳۸۸)، و نقیب‌زاده (۱۳۷۸)
رشد علمی نامتوازن در سطح کشور	مصاحبه (۲)، (۷)
نخبه‌سازی و اسطوره‌گرایی	مصاحبه (۶)، (۸)
وجود تعالیم دینی برای قرار دادن افراد در برخی طیف‌های فکری	مصاحبه (۵) و لطیفی (۱۳۹۰)
کمبود ایدئولوژی‌ها و اهداف وحدت‌افزا در جامعه	مصاحبه (۱)، (۱۲)، نقیب‌زاده (۱۳۷۸)
نبود نهادهای فرهنگی و اجتماعی در جامعه	مصاحبه (۵) و اخوان کاظمی (۱۳۸۸)
عدم شکل‌گیری کامل عناصر دولت ملت در ایران	مصاحبه (۷) و رضایی (۱۳۸۱)
کارکرد مثبت ایلات و عشایر و کارآمدی آن	مصاحبه (۱)، اخوان کاظمی (۱۳۸۸) و نقیب‌زاده (۱۳۷۸)
سلطه حکومت در تمام امور زندگی مردم	مصاحبه (۷)، حسینی (۱۳۹۰)، تبریزیا (۱۳۷۷)
گرایش به مطلق‌گرایی در آموزه‌های دینی ایرانیان	مصاحبه (۵) و لطفی‌زاد (۱۳۹۳)
مؤثر بودن ائتلاف‌های سیاسی و وابستگی احزاب به این ائتلاف‌ها	مصاحبه (۹)، (۱۲) و تمی (۱۳۹۲)
شکنندگی و فروپاشی ائتلاف‌ها پس از کسب موفقیت‌های انتخاباتی	مصاحبه (۹)، (۱۱) و تمی (۱۳۹۲)
پررنگ شدن احزاب در مواقعی خاص مثلاً انتخابات	مصاحبه (۹)، (۱۲) و تمی (۱۳۹۲)
ورود حداقلی احزاب به بسیاری از امور فرهنگی اجتماعی	مصاحبه (۱)، اخوان کاظمی (۱۳۸۸)
منحصر شدن فعالیت‌های حزبی به کارهای سیاسی	مصاحبه (۹)، رضایی (۱۳۸۱)
تقدم منافع حزبی بر منافع ملی و به تبع کاهش سرمایه اجتماعی احزاب	مصاحبه (۸)، (۱)، لطفی‌زاد (۱۳۹۳)، کریمی (۱۳۹۰)
امکان ضعیف به قدرت رسیدن افراد خارج از دایره حاکمیت	مصاحبه (۷) و نقیب‌زاده (۱۳۷۸)
استفاده حداقلی از تمام پتانسیل‌های فکری جامعه	مصاحبه (۶)، کریمی (۱۳۹۰) و رستمی (۱۳۷۹)
آزادی اندک، افراد در مشارکت نمودن در امور سیاسی	مصاحبه (۳)، لطفی‌زاد (۱۳۹۳)
وجود روحیه نقدپذیری پایین در بین نخبگان سیاسی جامعه	مصاحبه (۱۱) و اخوان کاظمی (۱۳۸۸)
وجود قوانین تأیید و تثبیت‌کننده وضعیت موجود	مصاحبه (۱۲) کریمی (۱۳۹۰)

مصاحبه (۱۰) و اخوان کاظمی (۱۳۸۸)،	حاکمیت فرهنگ سیاسی اقتدارگرایانه در طول تاریخ کشور
نقیب زاده (۱۳۷۸)	پایین بودن سطح آگاهی‌های نسبی در جامعه
مصاحبه (۸)، (۴)	شکل‌گیری ضعیف گروه‌های اجتماعی
مصاحبه (۸)، (۵)	احساس مسئولیت سیاسی پایین
مصاحبه (۶) و اخوان کاظمی (۱۳۸۸)	تبادلات آزاد فرهنگی با دیگر جوامع در حد کم
مصاحبه (۱۰) و اخوان کاظمی (۱۳۸۸)	تمایل به تقلید تا پیشرو بودن در امور اجتماعی
مصاحبه (۱۱) و اخوان کاظمی (۱۳۸۸)	تملق‌گویی چاپلوسی و ریاکاری در انجام امور
مصاحبه (۸)، لطفی‌زاد (۱۳۹۳)	عدم رشد سواد سیاسی در جامعه
مصاحبه (۵)، (۹)	رابطه‌گرایی و عدم تمایل به ضابطه‌مندی امور
مصاحبه (۱۰)، لطفی‌زاد (۱۳۹۳)،	گرایش به استفاده از زور به جای منطق در تمام امور
احمدی (۱۳۹۱).	عدم تمایل مردم و مسئولان به شفاف نمودن امور
احمدی (۱۳۹۱) و لطیفی (۱۳۹۰)،	استقلال اندک مالی احزاب
مصاحبه (۵)، (۷) و نقیب زاده (۱۳۷۸) و رضایی (۱۳۸۱)	سیاست زدگی و تمایل افراد به سیاسی نمودن تمام امور
لطفی‌زاد (۱۳۹۳)، اخوان کاظمی (۱۳۸۸)	وجود فردگرایی منفی و عدم اعتقاد به کارهای گروهی
(تبریزینیا، ۱۳۷۷)، حسینی (۱۳۹۰)	مداخلات خارجی در کار احزاب در کشور
مصاحبه (۴)، (۸) و احمدی (۱۳۹۱)	دولتی بودن احزاب ایران
مصاحبه (۶)، اخوان کاظمی (۱۳۸۸)	رشد ضعیف مطبوعات و کتاب در جامعه
مصاحبه (۴)، (۷) و اخوان کاظمی (۱۳۸۸)	روحیه سلطه‌پذیری در بین ایرانیان
مصاحبه (۱۰)، باقری عدالت، (۱۳۹۶)	رقابت ستیزی و ستیزه‌جویی در مناسبات سیاسی
مصاحبه (۱۰) و لطیفی (۱۳۹۰)	فشار از طرف افراد ذی نفوذ برا القای تفکر خود
مصاحبه (۱۱)، (۸) و لطفی‌زاد (۱۳۹۳)،	وجود روحیات خرافی در بین مردم
مصاحبه (۱)، (۴) و اخوان کاظمی (۱۳۸۸)	وجود ساختارهای سنتی قبیله‌گرایی ریشه‌دار در تاریخ ایران
مصاحبه (۱۰)، (۱۲)	مدرن نبودن جامعه ما که تحزب از ویژگی‌های مدرنیته است
نقیب زاده (۱۳۷۸)، اخوان کاظمی (۱۳۸۸)	رشد اقتصادی نامتوازن در سطح کشور
مصاحبه (۱۰)، ضایی، (۱۳۸۱) و لطفی‌زاد (۱۳۹۳)،	روحیه امریت در بین صاحب‌منصبان
لطیفی (۱۳۹۰) و نقیب زاده (۱۳۷۸)	نبود قوانینی که تحزب را در جامعه تقویت و یا نهادینه کند
حسینی (۱۳۹۰) و لطفی‌زاد (۱۳۹۳)	تمایل به پیاده نمودن الگوهای حزبی سایر کشورها در کشور
مصاحبه (۹)، (۱)، لطیفی (۱۳۹۰)،	بی‌برنامه بودن فعالیت‌های حزبی در سطح کشور

یافته‌های پژوهش

در این مرحله از پژوهش داده‌ها وارد فاز کمی شده و برای شناسایی الگوهای ذهنی افراد در نرم‌افزار آماری SPSS20 وارد گردیده‌اند. روش تحلیل عاملی اکتشافی اصلی‌ترین روش برای تحلیل ماتریس داده‌های کیو می‌باشد. مبنای این روش همبستگی است با این تفاوت که بجای دسته‌بندی متغیرها و سؤالات، افراد را بر اساس الگوهای ذهنی دسته‌بندی می‌کند. با این حال هیچ تفاوتی بین تحلیل عاملی کیو و تحلیل عاملی اکتشافی وجود ندارد.

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	A10	A11	A12	A
1	1.00	-4.00	1.00	1.00	.00	3.00	3.00	-1.00	2.00	3.00	1.00	4.00	
2	-3.00	-2.00	-1.00	-1.00	3.00	.00	1.00	2.00	-3.00	-2.00	3.00	-3.00	
3	-4.00	1.00	2.00	-3.00	-1.00	-1.00	.00	1.00	-2.00	-3.00	-2.00	-2.00	
4	4.00	-3.00	-3.00	-2.00	-3.00	-4.00	2.00	1.00	1.00	-2.00	-1.00	1.00	
5	2.00	5.00	1.00	-1.00	2.00	-5.00	4.00	2.00	4.00	-1.00	2.00	3.00	
6	4.00	2.00	4.00	5.00	.00	5.00	1.00	.00	-1.00	5.00	.00	-3.00	
7	.00	-2.00	-2.00	4.00	-6.00	3.00	4.00	3.00	2.00	6.00	-6.00	2.00	
8	3.00	-3.00	.00	-1.00	.00	.00	.00	.00	2.00	-1.00	.00	2.00	
9	3.00	2.00	.00	-4.00	2.00	.00	4.00	-2.00	1.00	-4.00	2.00	1.00	
10	-2.00	3.00	-2.00	-3.00	-3.00	4.00	-5.00	.00	2.00	-3.00	-3.00	2.00	
11	-1.00	3.00	.00	-5.00	-1.00	.00	-6.00	.00	1.00	-5.00	-3.00	1.00	
12	-1.00	-1.00	2.00	-3.00	2.00	1.00	.00	.00	-4.00	-3.00	2.00	-4.00	
13	-5.00	-1.00	.00	.00	-3.00	2.00	-3.00	-1.00	3.00	.00	-3.00	3.00	
14	-4.00	2.00	3.00	-6.00	-1.00	1.00	5.00	.00	.00	-5.00	-1.00	.00	
15	.00	-6.00	.00	.00	-1.00	2.00	.00	-2.00	-2.00	.00	-1.00	-2.00	
16	.00	-3.00	5.00	.00	5.00	-1.00	2.00	2.00	-5.00	.00	4.00	-5.00	
17	.00	-1.00	-2.00	-5.00	-2.00	-3.00	6.00	-3.00	1.00	-6.00	-1.00	1.00	
18	-1.00	.00	-5.00	.00	.00	-2.00	-1.00	-3.00	3.00	.00	.00	4.00	

شکل ۲: داده‌های SPSS در حالت Data view

	Name	Type	Width	Decimals	Label	Values	Missing	Columns	Align	Measure	Role
1	A1	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input
2	A2	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input
3	A3	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input
4	A4	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input
5	A5	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input
6	A6	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input
7	A7	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input
8	A8	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input
9	A9	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input
10	A10	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input
11	A11	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input
12	A12	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input
13	A13	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input
14	A14	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input
15	A15	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input
16	A16	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input
17	A17	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input
18	A18	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input
19	A19	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input
20	A20	Numeric	8	2		None	None	8	Right	Ordinal	Input

شکل ۳: داده‌های SPSS در حالت Variable view

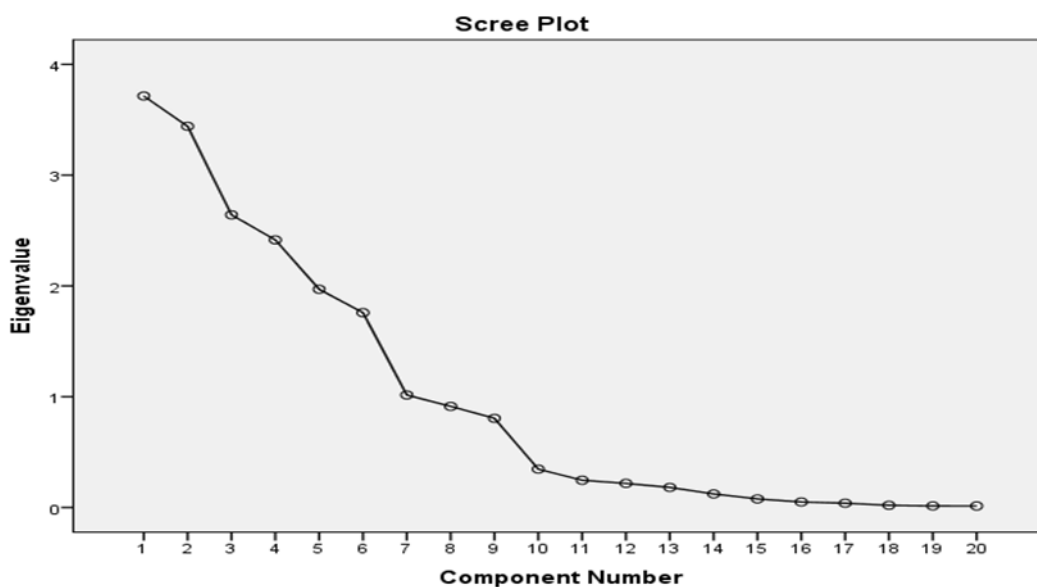

جهت انجام تحلیل عاملی از ماتریس همبستگی که روشی معمول است استفاده شد. عامل‌ها به روش وریماکس که نوعی چرخش متعامد است چرخش یافتند. مقدار واریانس کل تبیین شده در جدول زیر آمده است.

جدول ۲: عوامل استخراج شده همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد تجمعی

آن‌ها

عامل‌ها	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد تجمعی واریانس
عامل ۱	۳/۰۴۳	۱۵/۲۱۵	۱۵/۲۱۵
عامل ۲	۳/۰۴	۱۵/۱۹۸	۳۰/۴۱۳
عامل ۳	۲/۸۲۵	۱۴/۱۲۳	۴۴/۵۳۶
عامل ۴	۲/۷۱۶	۱۳/۵۷۸	۵۸/۱۱۴
عامل ۵	۲/۵۵۹	۱۲/۷۹۳	۷۰/۹۰۸

نمودار ۳-۱. مراحل فرایند اجرای یک تحقیق با روش کیو منبع: خوشگویان فرد، ۱۳۸۶: ۲۴

۴-۱ ماتریس چرخش یافته عامل‌ها

ماتریس عاملی کیو نشان می‌دهد که پاسخگویان شماره ۶، ۱۳ و ۲۰ در الگوی ذهنی اول، پاسخگویان شماره ۲، ۳، ۵، ۱۱ و ۱۹ در الگوی ذهنی دوم، پاسخگویان شماره ۱، ۴، ۱۰ و ۱۶ در الگوی ذهنی سوم، پاسخگویان شماره ۹، ۱۲، ۱۷ و ۸ در الگوی ذهنی چهارم و پاسخگویان شماره ۷، ۱۸، ۱۴ و ۱۵ در الگوی ذهنی پنجم قرار گرفته‌اند.

پاسخگوی شماره	A	B	C	D	E
A6	۰/۹۷	۰/۰۰۶	۰/۰۹۸	۰/۰۰۵	-۰/۰۰۱
A13	۰/۹۶۶	۰/۰۰۴	۰/۰۷۳	۰/۰۳۸	۰/۰۴۶
A20	۰/۹۲	۰/۰۴۷	۰/۱۷۱	۰/۱۱۶	۰/۰۵۱
A2	۰/۰۶۲	۰/۴۴۴	-۰/۰۵۵	۰/۱۳۲	-۰/۱۳۳
A3	۰/۱۱۳	۰/۵۱	-۰/۱۱۶	۰/۰۱۶	۰/۰۹۱
A5	-۰/۰۷۵	۰/۹۴۳	۰/۱۲۹	-۰/۰۷۹	۰/۰۲۱
A11	-۰/۰۹۸	۰/۹۱۹	۰/۱۷۲	-۰/۱۰۸	۰/۰۵۸
A19	-۰/۱۰۲	۰/۸۴۷	۰/۱۵۹	-۰/۱	-۰/۰۰۸
A1	-۰/۰۱۹	۰/۱۱۷	۰/۷۶۶	۰/۰۹۶	۰/۱۴۸
A4	۰/۲۱۷	-۰/۰۱۴	۰/۸۴	۰/۰۴۳	۰/۱۴۹
A10	۰/۲۴۲	-۰/۰۵۷	۰/۸۴۴	-۰/۰۲۱	-۰/۰۸۵
A16	-۰/۰۸۵	۰/۱۰۵	۰/۸۰۳	۰/۱	-۰/۰۱۶
A9	۰/۱۰۱	-۰/۱۲۷	۰/۰۱	۰/۹۰۵	-۰/۰۰۵
A12	۰/۰۶۴	-۰/۱۹۲	-۰/۰۰۱	۰/۹۰۳	-۰/۰۰۴
A17	۰/۲۱۱	۰/۰۱۶	۰/۱۲	۰/۸۶۳	-۰/۰۶۱
A8	۰/۱۷	-۰/۱۲۴	۰/۰۲۹	۰/۳۷۷	-۰/۱۳۷
A7	۰/۰۵۲	۰/۰۳۲	-۰/۰۸۴۰	-۰/۰۵۸	۰/۹۵۱
A18	۰/۱۰۳	-۰/۰۸۲	۰/۰۶۳	۰/۱۵۷	۰/۷۸۸
A14	-۰/۰۶۴	۰/۰۶۲	-۰/۰۰۶	-۰/۰۵۴	۰/۹۶۱
A15	۰/۲۵	-۰/۱۴۴	-۰/۱۱۵	-۰/۲۸۶	۰/۴۲۶

۴-۲ تحلیل الگوهای ذهنی شناسایی شده

با استفاده از آزمون تحلیل عاملی اکتشافی از طریق محاسبه آرایه‌های امتیازی گروه‌های پنج‌گانه (الگوهای ذهنی)، شناسایی شده و همچنین با مرتب‌سازی آرایه‌های عاملی در هر عامل (گروه ذهنی)، عامل‌هایی مشخص شد که در هر گروه ذهنی مورد موافقت یا مخالفت بیشتری قرار گرفته‌اند.

مهم‌ترین گزاره‌های مخالفت	مهم‌ترین گزاره‌های موافقت	
پایین بودن روحیه نقدپذیری در بین نخبگان	رشد ناکافی وجود گروه‌های اجتماعی	الگوی ذهنی اول
نخبه‌سازی و اسطوره‌گرایی	شکل‌گیری ضعیف کامل عناصر دولت ملت	
تملق‌گویی، چاپلوسی و ریاکاری	روحیه رقابت‌پذیری پایین در عرصه سیاسی	
روحیه نقدپذیری پایین در بین نخبگان	وجود روحیات خرافاتی در بین مردم	الگوی ذهنی دوم
منحصر شدن فعالیت‌های حزبی به کارهای سیاسی	کارکرد مثبت ایلات	
عدم استقلال مالی احزاب سیاسی در ایران	وجود قبیله‌گرایی در فرهنگ سیاسی ایران	
نبود نهادهای فرهنگی در جامعه	عدم رشد سواد سیاسی در جامعه	الگوی ذهنی سوم
مؤثر بودن ائتلاف‌های سیاسی	رشد علمی نامتوازن کشور	
وجود فردگرایی منفی و عدم اعتقاد به کارگروهی	سیاست زدگی و تمایل افراد به سیاسی نمودن تمام امور	
حاکمیت فرهنگ سیاسی اقتدارگرایانه در تاریخ کشور	احساس مسئولیت سیاسی پایین	الگوی ذهنی چهارم
فروپاشی ائتلاف‌ها پس از کسب موفقیت	پررنگ شدن احزاب در مواقعی مانند انتخابات	
وجود ایدئولوژی‌های وحدت افزا در جامعه	تقدم منافع حزبی بر منافع ملی و کاهش سرمایه اجتماعی	
نبود نهادهای فرهنگی در جامعه	برخی قوانین خاص جهت تصدی مناسب	الگوی ذهنی پنجم
استفاده پایین از تمام پتانسیل‌های فکری جامعه	مدرن نبودن جامعه، که تحزب از ویژگی‌های آن باشد	
تمایل به تقلید تا پیشرو بودن در امور اجتماعی	وجود فردگرایی منفی و عدم اعتقاد به کارهای گروهی	

الگوی ذهنی اول (نظام تحزب ضعیف):

بر اساس ذهنیت و دیدگاه مشترک این الگوی ذهنی سطح جامعه گروه‌ها و نهادهای اجتماعی رشد کافی نداشته‌اند که بتوان در قالب آن‌ها فعالیت‌های حزبی و سیاسی و نیز آگاهی سیاسی را به مخاطبان و در بین عموم مردم نشر داد. همچنین ترتیب و توالی قرار گرفتن افراد در داخل نظام دولتی و نقش و تأثیری که این ترتیب در چیدمان افراد در داخل بافت و شاکله دولت دارند بسیار مهم است. همچنین افرادی که قائل به این دیدگاه هستند، معتقدند روحیه رقابت‌پذیری در عرصه سیاسی پایین استوکسانی که در عرصه رقابت وارد می‌شوند، کمترین تمایلی را برای انجام یک رقابت منصفانه و عادلانه با دیگر رقبا دارند.

الگوی ذهنی دوم (سنت‌گرایی شدید):

بر اساس ذهنیت و دیدگاه مشترک این الگوی ذهنی وجود و روحیات خرافی و قضا و قدری و اعتقاد به اینکه تمام امور خودبه‌خود و صرفاً بر اساس تقدیر به سرانجام می‌رسند از عواملی است که آحاد جامعه نسبت به فعالیت احزاب در جامعه اعتقاد نداشته باشند. از طرف دیگر وجود ساختارهای ایلی و عشیره‌ای و دیدگاه ناسیونالیستی ایلی و عشیره‌ای در اقصی نقاط کشور و گرایش و تعصبی که افراد نسبت به خاستگاه ایلی و زادگاه خود دارند مانع از تمایل به ایجاد حزب و تشکیل آن با سایر افراد از ایل‌ها، طوایف و نقاط دیگر کشور باشد. به همین سبب از ایجاد یک تشکل و نهاد منسجم که صدای واحدی از آن بلند می‌شود که همانا حزب باشد جلوگیری می‌شود.

الگوی ذهنی سوم (آگاهی اجتماعی پایین):

بر اساس ذهنیت و دیدگاه مشترک این الگوی ذهنی افراد در سطح جامعه فاقد سواد و آگاهی لازم در زمینه فعالیت‌های نهادی، گروهی و حزبی می‌باشند و یا اگر هم سواد سیاسی دارند در بزنگاه‌های مختلف این سواد در مقابل عرق قبیله و طایفه رنگ خود را می‌بازد. این عدم رشد سواد سیاسی می‌تواند معلول عواملی همچون سرمایه اجتماعی پایین، دیدگاه منطقه‌ای و عدم ارائه آموزش‌های لازم در این عرصه و شناساندن حزب به معنای واقعی آن به آحاد جامعه باشد. از طرف دیگر رشد نامتوازن علمی جامعه و عدم برخورداری اعضای

جامعه از شرایط یکسان علمی و آموزشی نیز می‌تواند مزید بر علت باشد که برخی از مناطق را به‌عنوان محروم و کمتر برخوردار و برخی از استان‌ها و مناطق کشور به‌عنوان صنعتی، پیشرفته و پیشرو در نظر بگیرند.

الگوی ذهنی چهارم (منافع حزبی قوی)

بر اساس ذهنیت و دیدگاه مشترک این الگوی ذهنی، افراد موردبررسی عقیده دارند احساس مسئولیت سیاسی پایین در بین نخبگان سیاسی وجود دارد و آنان به‌صورت همگرا و در راستای منافع کشور اقدام نمی‌کنند. این امر را می‌توان ناشی از رشد ناکافی و ضعف سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن یعنی اعتماد، انسجام و مشارکت دانست. همچنین قائلین به این دیدگاه عقیده دارند احزاب صرفاً در برخی از مواقع خصوصاً انتخابات خود را نشان داده و نقش خود را مشخص می‌کنند و از سایر نقش‌های اجتماعی و فرهنگی که می‌توان برای احزاب قائل بود غافل‌اند. براین اساس در سطح استان ایلام فعالیت‌های حزبی صرفاً با نصب بنر و اعلامیه برای یک کاندیدای خاص و یا حضور در ستاد انتخاباتی او معنا می‌یابد از این رو بسیاری از افراد در سطح استان با تطمیع مالی و شغلی وارد این فعالیت‌ها می‌شوند و پس از انتخابات قائله این فعالیت‌ها نیز برچیده می‌شود.

الگوی ذهنی پنجم (توسعه سیاسی پایین):

بر اساس ذهنیت و دیدگاه مشترک این الگوی ذهنی، قوانین جاری در سطح جامعه ایران نمی‌تواند فعالیت‌های حزبی را حمایت کند، براین اساس شرایطی که در قانون صرف‌نظر از داشتن بینش و سواد اجتماعی و سیاسی برای احراز برخی از منصب‌ها وجود دارد مانع از فعالیت‌های حزبی و دستیابی افراد حزب‌های خاص به این پست‌ها می‌گردد. همچنین مدرن نبودن جامعه و سنتی بودن بافت آن که تحزب از ویژگی‌های جوامع مدرن است مزید بر علت است. قائلین به این دیدگاه همچنین نبود روحیه کارگروهی و تمایل به تک‌روی را از دیگر ویژگی‌هایی می‌دانند که سبب می‌شود فعالیت‌های حزبی که مبتنی بر خرد جمعی و تصمیم‌گیری‌های گروهی است در آن رشد کند.

نتیجه‌گیری

الگوی ذهنی اول یعنی نظام تحزب است که این دیدگاه تأکید دارد که لازمه رشد و توسعه فعالیت‌های حزبی در سطح جامعه، به صورت پایه‌ای و زمینه‌ای است و ابتدا باید افراد در قالب گروه‌ها و دسته‌ها محلی و اجتماعی دسته‌بندی گردند و این فرایند از پایین به بالا باشد. آنچه مسلم است در این ذهنیت این دیدگاه وجود دارد که در سطح جامعه استان ایلام به تأسی از میراث حکومت‌های قبلی، مردم حامل برخی عوامل نامساعد و ناموافق در راه تحزب هستند که هرچند جمهوری اسلامی در به وجود آمدن این ناهمگونی‌ها نقش نداشته است اما بررسی وضعیت حال نیز نشان می‌دهد در راه مرتفع نمودن آن تلاشی ننموده است و یا اگر نموده است نتوانسته است به نتیجه‌ای درخور دست یابد. از جمله این موارد می‌توان به نقش پررنگ روسای ایلام و قبایل در تصمیم‌سازی‌های مهم در سطح منطقه‌ای به واسطه حمایت از کاندیداهای انتخاباتی خاص می‌باشد این یافته با نتایج پژوهش نقیب زاده (۱۳۷۸)، همخوانی دارد.

وجه دیگری از ذهنیات که در این پژوهش مشخص گردیدند سنت‌گرایی و آگاهی اجتماعی است، فرهنگ و سنت‌هایی که از دیرباز در لایه‌لایه جامعه ایرانی رسوخ کرده است که این مورد در استان ایلام بسیار پررنگ است و شاید عمر و قدمت آن را به قرن‌ها، سلطه‌ی حکومت‌های مستبد در کشور و تاخت‌وتاز اقوام بیگانه نسبت دارد سبب شده است که به تعبیر سریع‌القلم (۱۳۷۸)، «خمیرمایه فرهنگی» در جامعه ایران به شکلی مناسب و موافق با مسیر توسعه اجتماعی و احزاب شکل نگرفته است. براین اساس خمیرمایه فرهنگی خاصی در بطن جامعه استان ایلام شکل گرفته است و سبب شده است که باورها، ساختارها، هنجارها و رفتارهای ناخودآگاه عصر استبداد شاهان باقی بماند و هم اکنون توسط گرایش‌های قومی و قبیله‌ای ادامه یابد. ترجیح دادن گوش سپردن به سخنرانی، در برابر مطالعه کتاب، تمایل به نوچه بودن و نوچه پروری و نیز تقلید کردن به جای پیشرو بودن، همگی از جلوه‌های نامناسب خمیرمایه فرهنگی است. وجود جهان‌بینی‌های مختلف و واگرد در بین ایرانیان، تمایل به فرد محوری، عدم پایبندی به اصول و قواعد سیاسی و ثبات در دیدگاه‌ها که سبب می‌شود یک فرد با قرار گرفتن در یک مسند به‌طورکلی عوض شود و نیز پرهیز از توجه و اتکا به خرد جمعی که نتیجه ناقص بودن و یا عدم وجود قاعده‌مندی‌های عقلی در بین مردم است

همگی از مظاهر خمیرمایه فرهنگی به شمار می‌روند. توجه ضعیف به آموزش‌های عمومی در راستای پرورش قدرت تعقل و خردورزی باعث شده است تا مردم در استان ایلام در هر سطحی و سنی که باشند، در فهم پدیده‌ها به صورتی احساساتی و بی‌حوصله عمل کنند که این خود سبب می‌شود افرادی که حتی در یک شغل و یا حرفه‌ی واحد هستند نتوانند به یک دیدگاه جامع و وحدت‌آفرین دست یابند.

از یافته این پژوهش همچنین می‌توان این استنباط را نمود که سیاست زدگی و قاطی نمودن همه‌چیز با سیاست سبب شده است تا سیاسیون و فعالان حزبی در ایران از سایر کارکردهای اجتماعی و فرهنگی احزاب غافل بمانند و از آنجایی که سواد سیاسی کافی در بین آحاد جامعه وجود ندارد، جز معدودی از افراد تحصیل کرده وارد فعالیت‌های سیاسی نشوند. وجود دیدگاه‌های برگرفته از دوران زندگی عشایری و قبیله‌ای در بین افراد باسواد و صاحب‌منصب سبب می‌شود تا به تعبیر کارل راجرز خرده‌فرهنگ‌های دهقانی و روستایی در سطوح بالای سیاست به چشم بخورد که از نمودهای عینی آن تصمیمات بدون آینده‌نگری و دیدگاه مبتنی بر خیر محدود است که بر اساس این دیدگاه افراد تصور می‌کنند اگر فردی در سطح مالی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی آنان ترقی کند بدون شک از حق آن‌ها خورده است و در حق دیگران اجحاف شده است. این رویکرد سبب فرد محوری منفی گردیده و دشمن‌انگاری و رقیب ستیزی می‌شود.

کتاب‌نامه

۱. احمدی، مونا. (۱۳۹۱). ساختار احزاب سیاسی و نظارت مالی بر آن در نظام حقوقی ایران. دانشکده حقوق. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
۲. اخوان کاظمی، بهرام. (۱۳۸۸). علل ناکارآمدی احزاب سیاسی در ایران. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی. چاپ اول.
۳. ایوبی حجت‌الله. (۱۳۸۱). پیدایی و پایایی احزاب سیاسی در غرب، چ ۲، انتشارت سروش.
۴. پارسا، سمیرا، حاجی حیدری، نسترن، عباسی، ابراهیم. (۱۳۹۱). شناسایی و بررسی مسائل و مشکلات معماری سازمانی در شرکت‌های منتخب ایرانی. مدیریت فناوری اطلاعات، دوره ۴، شماره ۱۳، ۲۴-۱.
۵. تبریزیا، حسین. (۱۳۷۷). علل ناپایداری احزاب سیاسی در ایران، چ ۳، تهران: مرکز نشر بین‌المللی.
۶. تمی، کامران. (۱۳۹۲). احزاب سیاسی و ثبات سیاسی: تأملی در تاریخ تحزب ایران. پنجمین همایش بین‌المللی تحولات جدید ایران و جهان. دانشگاه بین‌المللی امام خمینی.
۷. حسینی، سید حمید. (۱۳۹۰). ناکارآمدی احزاب سیاسی در ایران (دوره پس از انقلاب اسلامی). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده حقوق و علوم سیاسی. دانشگاه باقرالعلوم علیه‌السلام.
۸. خوشگویان فرد، علیرضا. (۱۳۸۶). روش‌شناسی کیو. تهران: انتشارات مرکز تحقیقات صداوسیما.
۹. ذوقی فرد، انسیه. (۱۳۹۲). موانع اجتماعی- سیاسی شکل‌گیری احزاب در تاریخ معاصر ایران (از انقلاب مشروطه تا قبل از انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده اقتصاد و حسابداری. دانشگاه الزهرا (س).
۱۰. رضایی، حسن. (۱۳۸۱). بررسی موانع تکوین و گسترش فعالیت احزاب در جمهوری اسلامی ایران (با تأکید بر دوره پس از دوم خرداد سال ۱۳۷۶). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. حقوق و علوم سیاسی. دانشگاه تهران.
۱۱. سریع‌القم، محمود. (۱۳۷۸). ثبات سیاسی و توسعه سیاسی. همایش مشارکت سیاسی، احزاب و انتخابات. دفتر مطالعات سیاسی وزارت کشور. ۱۳۷۸.
۱۲. صادقی کیا، محمد. (۱۳۹۴). شناسایی الگوهای ذهنی مشترک تفکر استراتژیک مدیران سازمان منطقه آزاد کیش و نقش آن در تدوین استراتژی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. گروه مدیریت. گرایش مدیریت استراتژیک. دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ایلام.
۱۳. کرم‌پور، مصطفی، و یوسفوند، سامان. (۱۳۹۱). «بررسی نظریه خرده‌فرهنگ دهقانی راجرز (بررسی موردی: روستاهای منطقه کهمان شهرستان سلسله)». دوره ۴، شماره ۲ - شماره پیاپی ۱۳۹۱۴۰۵، صص ۱۳۹-۱۶۴.
۱۴. کریمی، محمدعلی. (۱۳۹۰). علل نهادینه نشدن احزاب سیاسی در ایران (ه.ش. ۱۳۵۷-۱۲۸۵). تز

دکتر. دانشکده علوم اجتماعی. دانشگاه علامه طباطبایی.

۱۵. لاجوردی، سمانه، رحیم نیا، فریبرز، مرتضوی، سعید، و کردنائیچ، اسدالله. (۱۳۹۵). «کاربرد روش کیو در شناخت الگوهای ذهنی: ارزش‌گذاری عوامل بهره‌وری منابع انسانی از دیدگاه اعضای هیئت‌علمی». *پژوهش‌های مدیریت عمومی*، سال نهم، شماره ۳۱، ۲۸-۵.
۱۶. لطفی زاد، روح‌الله. (۱۳۹۳). بررسی نقش و عملکرد احزاب سیاسی در دوره پهلوی دوم (۱۳۲۰-۱۳۳۲ هـ. ش). تز دکتری. دانشکده الهیات و معارف اسلامی. دانشگاه پیام نور مرکز.
۱۷. لطفی، سید روح‌الله. (۱۳۹۰). چشم‌انداز تحزب در جمهوری اسلامی ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده حقوق و علوم سیاسی. دانشگاه باقرالعلوم علیه‌السلام.
۱۸. ملکی، مرتضی، و حسینی، سیده فریبا. (۱۳۹۳). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر در بازاریابی کارآفرینانه در شرکت‌های کوچک و متوسط (روش کیو)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد MBA، دانشگاه سمنان.
۱۹. دوورژه، موریس. (۱۹۱۷). *احزاب سیاسی*. ترجمه علمی، رضا. (۱۳۵۷). تهران: امیرکبیر.
۲۰. نقیب‌زاده، احمد. (۱۳۷۸). *زمینه‌های مساعد و نامساعد تحزب در جمهوری اسلامی*. همایش مشارکت سیاسی، احزاب و انتخابات. دفتر مطالعات سیاسی وزارت کشور.
۲۱. نیک‌رفتار، طیبه. (۱۳۹۱). *روش کیو و کاربرد آن در یک مطالعه موردی*. تهران: نگاه دانش.
۲۲. هاشمی، میلاد. (۱۳۹۰). *بررسی تطبیقی علل ناکارآمدی احزاب سیاسی دوران محمد مصدق و محمد خاتمی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. رشته علوم سیاسی. دانشکده علوم اداری و اقتصاد. دانشگاه اصفهان.
۲۳. ولدبیگی، عبدالشریف. (۱۳۸۹). «بررسی جامعه‌شناسی انتخابات در استان ایلام»، *فصلنامه علوم سیاسی*. سال یازدهم، شماره ۴.
24. Akhtar-Danesh, N., Baumann, A., & Cordingley, L. (2008). Q-methodology in nursing research: a promising method for the study of subjectivity. *Western journal of nursing research*, 30(6), 759-773.
25. Barker, J. H. (2008). Q-methodology: An alternative approach to research in nurse education, *Nurse Education Today*, 28 (12): 917- 925.
26. Brown, S. R. (1996). Q methodology and qualitative research. *Qualitative health research*, 6(4), 561-567.
27. Charlot, Jean, & Charlot, Monica. (1985). Les groupes politiques dans leur environnement. *Traité de science politique*, 3, 429-495.
28. Charlot, Jean. (1989). Political parties: towards a new theoretical synthesis. *Political Studies*, 37(3), 352-361.

29. Cizek, G. J. (2012). Defining and distinguishing validity: Interpretations of score meaning and justifications of test use. *Psychological Methods*, 17(1), 31.
30. Colas, Dominique. (1994). *Sociologie politique*: Presses Universitaires de France-PUF.
31. Dessler, G. (2011). *Fundamentals of human resource management*: Pearson Higher Ed.
32. Duverger, Maurice. (1951). *Les parties politiques*: Armand Colin.
33. Epstein, Leon D. (1986). *Political parties in the American mold*: Univ of Wisconsin Press.
34. La Palombara, Joseph, & Weiner, Myron. (1966). The Origin and Development of Parties. *Political Parties and Political Development*, (ed.) by La Palombara and Weiner (Princeton, 1966), 3-42.
35. La Palombara, Joseph, & Weiner, Myron. (2015). *Political Parties and Political Development*. (SPD-6): Princeton University Press.
36. Lawson, Kay. (1980). *Political parties and linkage: A comparative perspective*: Yale University Press.
37. Lipset, M & Rokkan, s. (1977). *Party System and voter Alignment*, free press, new York, 1977.
38. Seiler, Daniel-Louis. (2003). *Les Partis politiques en Occident: sociologie historique du phénomène partisan*: Ellipses Marketing.
39. Weber, Max. (1971). *Économie et société*.
- 40.